

תוכן העניינים

- ט שלמי תודה
- 1 מברא: ההיסטוריה של הקריאה כהיסטוריה של צריכה
תופעת הקריאה והמחקר ההיסטורי שלה 5
הצריכה של הקריאה והקריאה של הצריכה 8
מבנה המחקר ומקורותיו 11
- 14 פרק ראשון: הקריאה כברומטר של החברה הגרמנית
בעקבות מלחמת העולם הראשונה
הסוציאליזציה של מסחר הספרים 18
הספר כמוצר 22
ייעודו הרוחני של מסחר הספרים 25
התפוררות הבורגנות והתחושה של משבר הספר 30
תהליך הפרולטריוזציה ומשבר הספר 35
המאבק להגמוניה תרבותית ומשבר הספר 37
משבר הספר והדיאלקטיקה של ההצלחה 43
- 46 פרק שני: תרבות קריאה, תקציבי קריאה ותרבות צריכה
מחקרים על הוצאות המחיה והקריאה 47
צריכה וקריאה 51
תקציבי הקריאה לפני מלחמת העולם הראשונה 54
תקציבי הקריאה במלחמת העולם הראשונה ומיד אחריה 65
תקציבי הקריאה במחצית השנייה של שנות העשרים 69
- 77 פרק שלישי: ממסחור הקריאה לקריאה הממסחרת
מסחור הקריאה 79
מסחר הקולפורטג': המסחר בספרים ובעיתונים 80
'סבב הקריאה' 83
הפצה באמצעות הדואר 85
חנויות ספרים בתחנות הרכבת 86

- מכירת חומר קריאה בקיוסקים 90
מכירת עיתונים ברחוב 92
מכירה ישירה ומכירה למנויים 97
עיתוני הביטוח 99
הקריאה הממסחרת 103
ביקורת הקריאה: קריאת עיתון מול קריאת ספר 117
- 121 פרק רביעי: צריכת ספרים וקריאת ספרים
קנייה או השאלה 123
המסחר בספרים 124
הספרייה 131
הספרייה של אוגוסט שרל 138
ספריות ההשאלה המסחריות 142
מועדוני הספרים 150
מהפרסומת לספר לספר כפרסומת 157
פרסומת לספרים 158
הספר הזול מול הספר היקר 171
העיצוב החדש 175
הכתב העגול או הכתב השבור 177
הספר כפרסומת 180
- 187 פרק חמישי: המאבק על הקריאה
מחקרי קריאה 187
נשים קוראות 189
פועלים קוראים 192
הרגלי הקריאה של הנוער 196
המאבק בכתבי הזוהמה והזימה 201
מאבק בהיצע לעומת מאבק בביקוש 206
'הון הזוהמה' והמוסר הכפול של הבורגנות 210
הקוראים של כתבי הזוהמה והזימה 211
בין התפוררות הבורגנות לבניית הבורגנות 214
- 216 סיכום: תרבות הצריכה ומהלך ההיסטוריה הגרמנית
- 223 רשימת המקורות
ארכיונים וספריות 223
קיצורים ביבליוגרפיים 223
- 259 מפתח שמות ומקומות

שלמי תודה

ספר זה הוא גרסה מקוצרת ומעודכנת של עבודת מחקר לשם קבלת תואר דוקטור שהוגשה לאוניברסיטה העברית בירושלים בדצמבר 1999. פרסום הספר מעורר לא רק ציפיות וחששות באשר להתקבלותו; הוא מאפשר גם להודות לכל אלה שסייעו לי בדרך הארוכה של הכנת המחקר והוצאתו כספר.

בראש וראשונה תודתי נתונה לפרופסור משה צימרמן שחכמתו ונדיבותו היו לי לעזר רב בנפתוליי עם ההיסטוריה הגרמנית. שפר מזולי שזכיתי במורה ובמדריך כמוהו. לתמיכה ועידוד זכיתי אף מהחברים האחרים בוועדה המלווה של עבודת הדוקטור שלי, פרופסור סטיבן אשהיים, פרופסור דן דינר ופרופסור יעקב הסינג. ברצוני אף להודות לפרופסור וולפגנג שידר מאוניברסיטת קלן שסייע לי בעת שהותי בגרמניה. דן דינר, אלון קונפינו ואנטוני קאודרס קראו גרסאות מוקדמות של כתב היד. השגותיהם והצעותיהם היו לי לעזר רב בתהליך עיבודו והכנתו לפרסום כספר. תודה מיוחדת לעודד הילברונר שליווה את עבודתי מראשיתה כחבר וכמבקר. אני חב תודה לאנטיה נאיוקס, לאינגה הרנבורג ולמתיאס שמידט על העזרה הרבה שהושיטו לי בתרגום החומר מן השפה הגרמנית ובעריכתו. תודתי למשה צימרמן גם על כך שאפשר לי לפרסם את הספר בהוצאת מאגנס כחלק מפרסומי המרכז להיסטוריה גרמנית ע"ש ריכרד קבנר באוניברסיטה העברית בירושלים. תודה לטלי אמיר ולאילנה שמיר מהוצאת מאגנס על העריכה הלשונית והמאמצים הרבים שהשקיעו כדי להפוך את הטקסט לקריא יותר.

ברצוני אף להודות לעובדי הספריות והארכיונים בגרמניה שהעמידו לרשותי את המקורות שהיו דרושים לעריכת המחקר. אדיבותם ומסירותם היו לי לעזר רב. תודה מיוחדת לקרולה שטיינק ממוזאון הספר הגרמני בלייפציג ולצוות המוזאון על היחס החם שהעניקו לי. אני מבקש להודות גם להרמן שטאוב מארכיון ארגון סוחרים הספרים הגרמני בפרנקפורט שהקפיד לחסוך ממני עבודה מיותרת, ולאנשי ארכיון הופמן בספרייה העירונית בלייפציג שגילו בפני אוצר מקורות זה. ברצוני להודות לעובדי מחלקת ההשאלה של הספרייה האוניברסיטאית בלייפציג ומחלקת ההשאלה של הספרייה הגרמנית (Deutsche Bücherei). היחס המיוחד שזכיתי לו הפכו אף עבודת מחקר מייגעת לחוויה מענגת.

הכנת הספר התאפשרה הודות למלגות ופרסים שהעניקו לי הגופים הבאים: קרן חילופי המדענים הגרמנית (DAAD) ומלגת חילופי סטודנטים בניהולו של פרופסור

רודולף קון באוניברסיטת מינכן והמרכז להיסטוריה גרמנית ע"ש ריכרד קבנר באוניברסיטה העברית בירושלים. פרס טלמון מטעם החוג להיסטוריה באוניברסיטה העברית ומלגת קרן ספוהו לחקר תולדות הספר אפשרו לי להשלימו.
בעת שהותי בגרמניה רכשתי חברים רבים ולא אוכל למנות את שמות כולם כאן. ללא תמיכתם ועידודם ספר זה לא היה נכתב. במהלך השלבים האחרונים של כתיבת הספר נולדו שני בני – איתמר וירון. להם ולרעייתי, אינגה, אני כבר חב כה הרבה.

ולבסוף ברצוני להודות להורי – רבקה ואברהם ראובני – שלמרות תמיהתם קיבלו בהבנה את העניין שלי בגרמניה ובהיסטוריה שלה. להם מוקדש ספר זה.

גדעון ראובני

קיץ 2005

מבוא

ההיסטוריה של הקריאה כהיסטוריה של צריכה

בספרו המפורסם של אומברטו אקו 'שם הוורד' התבקש המלומד הפרנציסקני האח ויליאם מבאסקרוויל לבדוק מספר מקרי מוות מסתוריים שאירעו בין כתליו של מנזר בצפון איטליה. חקירותיו העלו כי לא במקרים של מוות טבעי עסקינן, אלא בסדרת מעשי רצח. מבלי כל רמז לגבי המניע, האמצעי ושיטת הרצח נאלץ ויליאם לנסות כיווני חקירה רבים ככל האפשר בתקווה שאחד מהם יוביל למבצע הפשע. המפתח לפתרון התעלומה המשולשת נמצא בקריאה. לאחר חקירה מאומצת גילה ויליאם בדרך מקרה את מכשיר הרצח – הספר השני של ה'פואטיקה' מאת אריסטו, שדפיו נמשחו ברעל. לפיכך שיטת הרצח הייתה אף היא ברורה – הקריאה. כל אלה הצביעו אף על המניע לרצח – הגבלת הידע באמצעות גניזת הספר ומניעת הקריאה בו. והרוצח? הרוצח היה הנזיר הזקן חורחה, שמאז התעורר נאלץ לוותר על המשרה הנכספת של הספרן הראשי בספריית המנזר.

הרומן של אקו משקף את מקומה המיוחד של הקריאה בתרבות המערב, התופסת אותה כתפילת השחרית של הקדמה האנושית.¹ אקו מדגיש את מעמדה המיוחד של הקריאה כפעילות היכולה לשנות סדרי חיים. חורחה, הנזיר הזקן, מסביר ויליאם בסוף הרומן 'פחד מספרו השני של אריסטו משום שלימד, אולי, באמת לעוות פני כל אמת, שמא נהפך, חלילה, עבדים לדמיונות שלנו'.² גישה זו רואה בקריאה פעילות שבכוחה לעדן ולתרבת את האנושות ועם זאת אין היא מתעלמת מכוחה לעוות את המציאות ולעודד את הברבריות.

אחד הגילויים המובהקים של גישה דו־ערכית זו הוא האופן שבו רואה כיום המערב את גרמניה, שבה הניגוד בין גרמניה התרבותית 'ארץ המשוררים וההוגים' לגרמניה הברברית 'ארץ השופטים והתלוינים' הפך למסרה שדרכה נתפסות גרמניה וההיסטוריה שלה בעת החדשה. אף למחקר ההיסטורי עדיין קשה להשתחרר מכבליה

1 גישה המדגישה את מקומה המיוחד של האוריינות בתרבות המערבית מציעים אונג, אוריינות וגודי, אוריינות ומסורת. לביקורת על גישה זו ראו למשל סטריט, הקדמה.

2 אקו, שם הוורד, עמ' 402.

של סכמה אנטגוניסטית זו, ולא אחת מתקבל הרושם כי 'ההיסטוריה הגרמנית' איננה אלא תעלומה שההיסטוריונים מבקשים לפתור כבלש המפענח מקרה רצח. אופן ראייה זה שולט במחקרים העוסקים בתרבות הגרמנית ובמיוחד במחקרים על תרבות הקריאה בגרמניה עד שנת 1933.

כמו הנזיר הזקן בספרו של אקו, מחקרים אלה מניחים כי הקריאה איננה רק ביטוי לעידון ולתרבות גבוהה, אלא פעילות אשר שיבשה את דעתו של ציבור הקוראים הגרמני והכינה בכך את בסיס הלגיטימציה למדיניותו הרצחנית של המשטר הנאצי. כלומר הקריאה אינה נתפסת כמיומנות ניטרלית המשקפת עמדות ותפיסת עולם בלבד, אלא כפעילות מכוננת שבכוחה לעצב תפיסת עולם ולהשפיע על דפוסי ההתנהגות של הקוראים. חוקרים רבים מחזיקים בגישה הרואה קשר ישיר בין הפופולריות של כתבים אנטי־דמוקרטיים, לאומניים ואנטישמיים לעלייתה של המפלגה הנאצית לשלטון.³ אולם ברשות המחקר ראיות אחרות, המעידות כי בשנות העשרים של המאה העשרים זכו לתפוצה רחבה פרסומים שהיו רחוקים שנות אור מאותה ספרות לאומנית ואנטישמית שסללה, למעשה או לכאורה, את הדרך לעלייתו של המשטר הנאצי. כזה הוא למשל ספרו האנטי־מלחמתי של אריך מאריה רימארק 'במערב אין כל חדש', שהתפרסם כספר בראשית שנת 1929 והיה לרב המכר הראשון בגרמניה. עד סוף שנת 1929 הודפס הספר ביותר מ־900,000 עותקים, מהדורה חסרת תקדים עד אותה העת.⁴ הרומן המונומנטלי של תומס מאן 'בית בונדנברוק' היה אף הוא מהספרים הנמכרים ביותר אחרי מלחמת העולם הראשונה. עד שנת 1933 הודפסה המהדורה המוולת של הרומן ביותר ממיליון עותקים.⁵ בתחום הספרות ההיסטורית זכו לפופולריות רבה דווקא הכתבים שנמנו על סוגת ההיסטוריה העלילתית מאת מחברים יהודים־ליברלים כגון אמיל לודוויג, סטפן צווייג וורנר הגמן.⁶ אף בתחום העיתונות זכו לתפוצה אדירה פרסומים רבים שמקורם בבתי הוצאה של יהודים; רבים מהם ליברלים שנמנו עם מחנה תומכי הרפובליקה. ה־*Berliner Illustriertenzeitung* מבית הוצאת אולשטיין הוא אולי הדוגמה הבולטת ביותר לעיתון מסוג זה. בסוף שנות העשרים מהדורת העיתון מנתה יותר ממיליון וחצי עותקים והוא היה לעיתון המאויר הנמכר ביותר בגרמניה. הערכות המבוססות על נתוני בית ההוצאה מלמדות כי בשנות העשרים מנתה המהדורה החודשית של עיתוני אולשטיין ארבעה מיליון עותקים בערך, מהם קרוב למיליון עותקים של עיתונים יומיים.

3 דוגמה מובהקת לגישה זו וביבליוגרפיה נוספת אצל קס, כתיבה.

4 לרשימות רבי המכר בגרמניה ראו ריצ'רדס, רבי המכר; ווגט־פרקליק, רב המכר.

5 מנדלסון, פישר, עמ' 1189.

6 על ההיסטוריה העלילתית בגרמניה ראו גרדמן, היסטוריה.

מה ניתן ללמוד מנתונים סותרים אלה? האם החברה הגרמנית הייתה ספוגה לאומנות קיצונית ואידאולוגיה אנטישמית שהוחדרה אליה באמצעות הקריאה בספרות אנטיידמוקרטיה וגזענית או, כפי שמראים נתונים אחרים, רווחו בה דווקא עמדות בעלות אופי סובלני יותר, שהופצו באמצעות ספרות ועיתונות מבית היוצר של מחברים ובתי הוצאה בעלי עמדות מתונות וליברליות? אילו כתבים היו פופולריים יותר וכיצד ניתן לקבוע זאת? כיצד אפשר לקשור בין הפופולריות של כתבים מסוימים לבין השפעתם? שאלות אלה והבעייתיות שהן מעלות נובעות במידה רבה מן ההנחה כי הקריאה היא פעילות היכולה לעצב תפיסת עולם ולהשפיע על דפוסי התנהגות, וכי הפופולריות של חומר הקריאה יכולה ללמד על עמדותיהם של קוראים ולהסביר את התנהגותם, ובעיקר את התנהגותם הפוליטית.

מה שלכאורה נראה אי־התאמה בין הגישה הרואה בקריאה פעילות מעצבת לבין הפופולריות של כתבים בעלי אופי ליברלי ולעתים אף פציפיסטי בזמן רפובליקת ויימר הוא הסיבה להתעניינותי בתרבות הקריאה בגרמניה בתקופה שקדמה לעליית הנאצים לשלטון. השאלה הבסיסית שהטרידה אותי הייתה אם אי־ההתאמה הזאת מקורה בחסרונם של מחקרים בתחום תרבות הקריאה בגרמניה שלפני 1933 או בגישה המעצבת עצמה אל הקריאה, שיותר משהיא נסמכת על בדיקה אמפירית של תופעת הקריאה היא מגלמת משאלת לב, נסתרת או גלויה, של כל כותב לטובע חותם על עולמם של הקוראים. העמדת שאלה זו חשפה חסרים רבים במחקר תרבות הקריאה בגרמניה והצביעה על חולשותיה ופשטנותה של הגישה המעצבת אל הקריאה. ההיסטוריון יונתן רוס (Rose) מנה חמישה כשלים מרכזיים שכמעט כל ניסיון לבדוק את השפעתם של טקסטים על קוראים לא מקצועיים נכשל לפחות באחד מהם. הכשל הראשון הוא הנטייה לראות כמעט בכל ספרות ספרות פוליטית במובן זה שיש לה השפעה על תודעתם הפוליטית של הקוראים. הכשל השני הוא בגישה שהמחקר בדרך כלל אינו טורח להוכיח כי ישנו קשר ישיר בין מידת השפעתו של טקסט מסוים לבין התפוצה שלו. הכשל השלישי הוא ההנחה שקהל היעד של התרבות הפופולרית גדול מקהל היעד של התרבות הגבוהה, ולכן הוא משקף ביתר דיוק את העמדות וההשקפות הרווחות בקרב המונים. הכשל הרביעי מצוי במחשבה שתרבות גבוהה מבקשת לחזק את ההתקבלות של הסדר החברתי והפוליטי הקיים. הכשל החמישי נמצא בקביעה כי הקנון הספרותי נקבע על ידי האליטות בלבד ולכן הקוראים הרגילים אינם מכירים אותו או שהוא נכפה עליהם הר כגיגית.⁷ רוס לא רק הפנה את תשומת הלב לסדרת הכשלים של המחקרים, אלא אף הזהיר מפני הגישה הנוטה לייחס לקוראים מעמד של קהל פסיבי הנתון למניפולציה של מגוון כוחות ואינטרסים כלכליים, פוליטיים ותרבותיים. רוס מייצג גישה שלפיה

הקריאה היא פעילות אוטונומית המקנה לקורא מעמד שווה לזה של המפרסם. לפיכך כדי לדעת כיצד פרסומים מסוימים משפיעים על עולמם של הקוראים אין להסתפק בציון תפוצתם ומידת הפופולריות שלהם, אלא יש לגלות את מגוון המסרים החבויים בהם ולחשוף את תגובות הקוראים אליהם. שכן לעולם קיימת הסכנה כי המשמעות שהמחבר יצק לטקסט או המשמעות שמבקר מסוים מצא בו איננה בהכרח המסר שנתקבל על ידי קוראיו הלא מקצועיים. במילים אחרות, אין להתייחס אל הקריאה רק כאל מיומנות נרכשת של פיענוח מסר מוטבע בנייר, אלא אף כאל פעילות יצירתית שבכוחה להעניק משמעות.

מתברר שהקריאה היא תופעה חברתית מורכבת המגלמת בתוכה מגוון של אינטרסים חברתיים, כלכליים, פוליטיים ותרבותיים ותחום שבו מתקיים מאבק מתמיד בין גורמים שונים על עיצובו ועל קביעת מעמדו ומשמעותו החברתית. הכרה זו הראתה כי אל הקריאה אין להתייחס עוד במסגרת ההקשר הפוליטי הצר כפעילות המשקפת או מעצבת עמדות פוליטיות, אלא יש לראותה בהקשר חברתי רחב יותר, שבו באים לידי ביטוי היבטים מגוונים של חיי החברה והיום של הקוראים. הניסיון למצוא מסגרת התייחסות לעניין זה היה האתגר הראשון שעמד לפניי בבואי לערוך מחקר זה. רק בשלבים המאוחרים של המחקר התברר כי אפשר למצוא נקודת מבט חדשה על הקריאה והיבטיה החברתיים באמצעות שאלת הזיקה בין תרבות רוחנית לתרבות חומרית, או כפי שהיא מנוסחת במחקר זה, בין תרבות הקריאה לתרבות הצריכה. שאלה זו עומדת במוקד ספר זה, הבוחן את הקשר בין הקריאה לצריכה בתקופה שלפני עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. נראה לי כי ניתוקה של הקריאה מההקשר הפוליטי הצר, שבו היא נבחנה בדרך כלל, ומיקומה בהקשר חברתי רחב יותר, של התהוות תרבות הצריכה החדשה בגרמניה, תאיר את תרבות הקריאה ומשמעותה החברתית באור חדש. שיטת חקירה זו תסייע לחשוף היבטים חדשים בתרבות הקריאה בגרמניה; היא תלמד על אופייה החברתי המורכב ובעיקר תדגיש את חשיבותם של תהליכים חברתיים שהביאו להתהוותה של תרבות הצריכה בגרמניה, שלעומת מצב המחקר בארצות אחרות לא זכו עד כה להתייחסות ראויה במחקר ההיסטורי.⁸ לשיטת חקירה זו תפקיד כפול. ראשית, היא מטפלת בתחום שזכה עד כה לתשומת לב משנית במחקר ההיסטורי ומצביעה על חשיבותו המיוחדת בהקשר הגרמני. שנית, אף על פי ששיטת חקירה זו אינה עושה שימוש במתודה השוואתית, היא מעמידה את תרבות הקריאה ואת תרבות הצריכה בגרמניה זו מול זו בהשוואה לתופעות דומות בחברות אחרות ובכך אולי תשמש בסיס למחקר השוואתי בעתיד.

תופעת הקריאה והמחקר ההיסטורי שלה

תופעת הקריאה זוכה לתשומת לב הולכת וגוברת בקרב ההיסטוריונים מאז השלישי האחרון של המאה העשרים. בעזרת מגוון רחב של מקורות הצביעו היסטוריונים על התפתחויות שונות בתחום הקריאה. המחקר חשף אופני קריאה שונים, כגון קריאה שתוקה וקריאה בקול; קריאה בציבור (בצוותא) וקריאה ברשות הפרט; קריאה אינטנסיבית של גוף כתבים נגדר וקריאה אקסטנסיבית של מגוון רחב של כתבים. כמו כן עמד המחקר על תהליך של דמוקרטיזציה בתחום הקריאה בתקופה המודרנית.⁹ אופנים שונים של השימוש בדפוס והיבטים מבניים הקשורים לפעילות הקריאה שימשו במחקר לחשוף את פניה הרבגוניים של הקריאה בהתפתחותה ההיסטורית. מחקרים העוסקים בצנזורה של חומר קריאה בהתפתחות שוק הפרסומים ובסוכני הפצה של חומר קריאה באמצעות בתי הוצאה, סוחרי ספרים ועיתונים, ספריות ואגודות קריאה, ואף מחקרים העוסקים בהיבטים הצורניים של חומר הקריאה ובהרגלי קריאה של קבוצות חברתיות באזורים שונים עזרו להציג באור חדש את הקריאה ואת ההיסטוריה שלה.

מחקר הקריאה לא הסתפק עם זאת בחשיפת הקריאה כפעילות בעלת היסטוריה. במחקרים רבים ההנחה היא שהקריאה היא פעילות היכולה ללמד לא רק על המידע שהיה ברשות חברה נתונה בתקופה כל שהיא אלא אף על האופן שבו יחידים וקבוצות חברתיות תפסו את המציאות שבה היו נתונים בעבר וכיצד הם התמודדו עמה. אם נוכל להבין איך קראו בעבר, כתב רוברט דרנטון, אחד ההיסטוריונים הבולטים של הקריאה, 'נוכל להתקרב להבנת האופן שבו יצק הקורא משמעות לחייו ובדרך זו, הדרך ההיסטורית, נוכל אפילו להתקרב לסיפוק חלק מהנהייה שלנו אחר משמעות'.¹⁰

גישה מחקרית זו, הרואה בקריאה פעילות יצירתית מעניקת משמעות, פורייה במיוחד בחקר הקריאה בתקופה המודרנית, תקופה שבה לקריאה יש תשתית כלכלית וחברתית רחבה והיא שייכת לשגרת חיי היום יום של כל שכבות החברה. ברם מרבית המחקרים בהיסטוריה של הקריאה עדיין עוסקים בתקופות שעד המאה העשרים. למשל, רוג'ר שרטייה, שלצד דרנטון נחשב לאחד ההיסטוריונים החשובים של הקריאה, טען כי ההיסטוריה של הקריאה ותולדות השימוש בדפוס יכולות לשמש נקודת מוצא פורייה לחקר תרבות המערב מהמאה החמש עשרה עד המאה התשע עשרה.¹¹ תחילתה של תקופה זו ברורה: היא קשורה להמצאת הדפוס. ואולם

9 סקירות מקיפות על מחקר הקריאה בשפה העברית אצל ברוכסן, ספרים וקוראים; אלידע, תרבות הספר.

10 דרנטון, היסטוריה, עמ' 162.

11 שרטייה, טקסט, עמ' 174.

לא ברור מדוע קבע שרטייה את סוף התקופה במאה התשע עשרה. אפשר כי הניח שהקריאה הגיעה לעיצובה הסופי במאה התשע עשרה ואילו במאה העשרים לא התחוללו בה עוד שינויים חשובים. ואולי תיקוף זה נעוץ במקורות המידע. אמנם ככל שאנו מתקדמים בזמן מתרבים המקורות היכולים לפרנס את המחקר ההיסטורי של הקריאה, אולם עמם גדלים הקשיים המתודולוגיים הטמונים בהם. הסבר אפשרי נוסף הוא שמגוון אמצעי הייצוג החדשים שהתפתחו משלהי המאה התשע עשרה ואילך דחקו לקרן זווית את העניין בקריאה. מגמת התמקדות חקר הקריאה בתקופה שעד למאה התשע עשרה בולטת במיוחד במחקר הקריאה בגרמניה.

במאמרו רב ההשפעה על תיקוף תולדות הקריאה טען ההיסטוריון רולף אנגלסינג כי לעומת צרפת, שבה התחוללה מהפכה פוליטית, ואנגליה, שבה המהפכה נשאה אופי כלכלי ומסחרי, בגרמניה התחוללה בין המאה השמונה עשרה למאה התשעה עשרה מהפכת קריאה.¹² תמציתה של מהפכה זו היה המעבר מקריאה אינטנסיבית לקריאה אקסטרנסיבית. המונחים שטבע אנגלסינג לתיקוף תולדות הקריאה לא רק הכתיבו את אופי מחקר הקריאה בגרמניה ומחוצה לה, אלא הם אף מבטאים את השפע הרב של מחקרים בתחום זה בגרמניה.

אחד הגורמים העיקריים לשפע המחקרים הזה הוא תהליך של מיסוד חקר הקריאה שהחל בתקופה שקדמה למלחמת העולם השנייה. במהלך שנות העשרים של המאה העשרים הוקמו בגרמניה לא פחות מתריסר מכוני מחקר בתחום העיתונות, ובשנת 1925 אף הוקם בבית הספר למסחר בעיר לייפציג 'סמינר למסחר בספרים' ברשותו של גרהרד מנץ, שהיה בשעתו העורך הראשי של עיתון אגודת סוחרי הספרים הגרמנים. ביזמתו של הספרן ולטר הופמן נוסד בשנת 1926 מכון יחיד במינו לחקר הקריאה, אף הוא בלייפציג. מכון זה אסף נתונים רבים מהספריות הציבוריות בלייפציג וערים אחרות ברחבי גרמניה ובמסגרתו נערכו כמה מחקרים על הרגלי הקריאה של קבוצות חברתיות שונות.¹³ לאחר מלחמת העולם השנייה ניהלו את המחקר בעיקר חוג וולפנביטל ומכונים שונים להכשרה בתחום מסחר הספרים, הספרנות והעיתונות.

מרבית המחקרים שיצאו ממוסדות אלה נשאו אופי של מונוגרפיות שסקרו את תולדותיהם של סוכני הפצה ומגוון התפתחויות בתחום הייצור והעיצוב של חומר הקריאה. התייחסות אחרת לתופעת הקריאה בגרמניה, החורגת מתחום המונוגרפיה ההיסטורית הצרה, נמצאת במחקריהם של רולף אנגלסינג, רודולף שנדה ואריך שיין. במוקד מחקרם של שנדה משנת 1968 עמדה סוגיית התהוותה של הספרות

12 אנגלסינג, היסטוריה. למרות נחרצותו של אנגלסינג בדבר הייחוד הגרמני הצביע דייוויד הל, ללא קשר למחקרו של אנגלסינג, על תהליכים דומים בניו אינגלנד באותו פרק זמן. הל, השימוש.

13 דיון נוסף במכונים אלה ובמחקרים שנערכו בהם מצוי בפרק החמישי.

הפופולרית בגרמניה במאה התשע עשרה הארוכה, משנת 1770 עד שנת 1910. שנדה עסק בעיקר בשאלות כגון כמה קראו ומה קראו וניתח את חומר הקריאה הפופולרי לסוגיו מתוך מאמץ לנפץ את המיתוס שייחס לגרמנים מוניטין של 'עם הספר'.¹⁴ אנגלסינג, ההיסטוריון החברתי, התמקד בבחינת ההיבט החברתי של פעילות הקריאה. הוא התעניין יותר בשאלה מי קרא ופחות בשאלות כגון כמות חומר הקריאה ואופיו. בסדרת מאמרים שהתפרסמו במהלך שנות השישים ובראשית שנות השבעים של המאה העשרים הראה אנגלסינג כיצד מסוף המאה השמונה עשרה החלה חודרת הקריאה לשגרת חיי היום יום של שכבות החברה השונות וכיצד השפיעה התפתחות זו על אורח חייהם.¹⁵

לעומת שנדה ואנגלסינג, שין העמיד במוקד עבודתו את מעשה הקריאה עצמו ואת התמורות שהתחוללו באופן הקריאה במהלך המאה השמונה עשרה. על סמך ניתוח תמונות של קוראים וריהוט קריאה הראה שין כי מהמאה ההיא ואילך הלך והצטמצם המגע הפיזי עם הספר והקריאה הפכה לפעילות של העיניים בשעה שגופם של הקוראים נשאר ללא תנועה.¹⁶ הוא טען כי במאה השמונה עשרה לא רק נולדה צורת קריאה חדשה, אלא אף נוצר מושג הספרות כפי שאנו מכירים אותו כיום. לדעתו, התפתחות זו מסמנת תמורה במעמד הקריאה מפעילות תכליתית לתכלית בפני עצמה.

תשומת לב מיוחדת הקדיש המחקר לבחינת הרגלי הקריאה של קבוצות חברתיות, ובמיוחד מעמד הפועלים. ראוי לציין במיוחד את מחקריו של ההיסטוריון דיטר לנגווישה, שטיפל בקריאה בעיקר מצד היותה אמצעי להטלת מרות חברתית ושילובו של מעמד הפועלים בתרבות הבורגנית השלטת.¹⁷

תרומה חשובה לחקר הרגלי הקריאה של החברה הגרמנית תרמו שני היסטוריונים אמריקנים. ריצ'רד פולרטון עקב במחקריו על מסחר הקולפורטג' (Kolportagehandel) אחר תהליך מסחור הקריאה והראה כיצד שיטה זו של הפצת חומר קריאה העמיקה במחצית השנייה של המאה התשע עשרה את השסע בין תרבות הקריאה הפופולרית, 'התרבות הנמוכה', לתרבות הקריאה של השכבות המשכילות בחברה, שהייתה לתרבות הגבוהה.¹⁸ גרי סטרק בדק כמה הוצאות ספרים שמרניות-חדשות כיוזמי תרבות והראה כיצד הן קידמו את הלאומנות הגרמנית בראשית המאה העשרים.¹⁹ ספרו נחשב למחקר האינטגרטיבי היחיד שנערך עד כה על הוצאות ספרים שנמנו

14 שנדה, עם בלי ספר.

15 אנגלסינג, עיתונות; הנ"ל, היסטוריה; הנ"ל, האורח כקורא; הנ"ל, אנאלפביתיות.

16 שין, איבוד המשמעות; הנ"ל, מנטליות.

17 לנגווישה, תרבות הפנאי; לנגווישה ושנהובן, ספריות.

18 פולרטון, שוק הספרים; הנ"ל, תרבות פופולרית.

19 סטרק, יומים.

עם 'הוצאות התרבות' (Kulturverlage). הוצאות ספרים אלה, שהחלו להיוסד בגרמניה בעשור האחרון של המאה התשע עשרה, היוו טיפוס חדש של מוציא לאור שאינו מסתפק בהפצה של חומר קריאה, אלא רואה בעצמו גם מארגן ויוזם תרבות. הספרות הגרמנית המודרנית מן הזרמים הנטורליזם, האקספרסיוניזם, האימפרסיוניזם והדאדאיזם וכמו כן הספרות הלאומנית, חבה את קיומה להוצאות ספרים פרוגרמטיות אלה.

המחקרים שהזכרתי עד כה עסקו ברובם בתקופה שעד ראשית המאה העשרים וטיפלו בעיקר בשאלות הקלסיות של מי קרא, מה נקרא ואיך קראו. המחקר שלפנינו מתמקד בקריאה לעצמה כתופעה חברתית ותרבותית. כלומר הוא עוסק פחות בסוגיית הרגלי הקריאה ויותר בבחינת תפקידה ומשמעותה החברתיים והתרבותיים בחברה הגרמנית בשליש הראשון של המאה העשרים.²⁰

הצריכה של הקריאה והקריאה של הצריכה

בטרם אפנה לתיאור מבנה המחקר ומקורותיו אקדים ואבהיר את אופן השימוש במונח 'תרבות צריכה' במחקר זה ואת ייחודו של הקשר בין הצריכה לקריאה. במפנה המאות התשע עשרה והעשרים סוציולוגים וכלכלנים גרמנים כגאורג זימל (Simmel), מקס ובר (Weber), ורנר זומברט (Sombart), קרל ביכר (Bücher), ופרדיננד טניס (Tönnies) התבוננו בעניין רב בתמורות שהביאה עמה תרבות הצריכה החדשה. מחקריהם עיצבו במידה רבה את האופן שבו בוחן המחקר היום את תרבות הצריכה המודרנית. אף על פי כן המחקר ההיסטורי בתחום זה בגרמניה עדיין בראשיתו והוא מתמקד בעיקר בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה. לעומת השימון היחסי של המחקר ההיסטורי בתחום הצריכה בגרמניה, בארצות כאנגליה, צרפת וארצות הברית נעשה תחום זה חלק בלתי נפרד מרשימת הנושאים שבו עוסק המחקר ההיסטורי.²¹

מחקר תרבות הצריכה אינו רואה עוד בצריכה חוליה אחרונה ומובנת מאליה בתהליך שראשיתו בייצור או גישה כלכלית המבקשת להגביר את הצמיחה באמצעות הגברת כוח הקנייה הפרטי בלבד, אלא חלק מתרבות המעצבת את אופק הציפיות

20 ראבה, שנות העשרים, הוא אוסף מאמרים משנת 1978 שמקורו בכינוס שנערך במסגרת חוג וולפנבבוטל בנושא הספר בשנות העשרים. ספר זה הוא עדיין הפרסום המרכזי על תרבות הקריאה בשנים אלו. בשנת 1996 נערך באותה מסגרת כינוס דומה, אולם ההרצאות ממנו לא פורסמו.

21 לסקירה של הגישות ההיסטוריות השונות לתרבות הצריכה ולספרות נוספת ראו טירסטון, תרבות צריכה; אנניו, היציאה לאוויר; גלני, מחקר היסטורי; סטרנס, שלבים.

של האדם ומעניקה לו מערכת מושגים שבעזרתם הוא מגדיר את מקומו בחברה ומנווט את דרכו בה. אחת ההנחות המרכזיות שהביאו לשינוי בתפיסת הצריכה היא שהביקוש הוא גורם שבכוחו להכתיב את ההיצע. הנחה זו הובילה מספר היסטוריונים למסקנה כי המהפכה התעשייתית היא תולדה של מהפכה צרכנית שקדמה לה או שלפחות הייתה גורם חשוב בהתפתחותה.²² אף אם לא נוכל להכריע בשאלה אם הביקוש קודם להיצע או להפך, שינוי הגישה אל הצריכה שחרר את המחקר אחת ולתמיד מתפיסת הצרכנים כקהל פסיבי הנתון למניפולציה של יצרנים והדגיש את האופי האוטונומי ואת המשמעות התרבותית של מעשה הצריכה. בגישה זו מובלעת אפוא הטענה כי תרבות הצריכה היא ייצור עצמי תמידי באמצעות רכישה של דברים המוצגים כחדשים, אפנתיים ותמיד משפרים ומשופרים.²³ מושג מפתח כאן הוא הצורך, אשר אינו נתפס עוד כדבר מה פסיבי שיש למלאו, אלא, כפי שהגדיר זאת קולין קמפבל בספרו 'האתיקה הרומנטית ורוח הצרכנות המודרנית', כתהליך דינמי שאינו ניתן למיצוי המתעורר מחדש בקביעות כעוף החול מאפר הצרכים הישנים.²⁴

תרבות הצריכה מעודדת אפוא את היצירה המתמדת של צרכים חדשים ובכך היא מקדמת את הצריכה עצמה כקנה המידה לכל הדברים. ביטויה המובהק של דינמיקה זו מתגלה עם חשיפת משמעותם הסמלית המשתנה של חפצים במסגרת תרבות הצריכה. קרל מרקס בספרו 'הקפיטל' הפנה כבר את תשומת הלב אל 'העובדה המזוהה, שערך השימוש של העצמים מתממש בשביל האדם בלי מעשה חליפין, היינו, בתוך יחס ישר שבין עצם ואדם, ואילו הערך של העצמים אינו מתממש, אלא במעשה החליפין, כלומר, בתהליך חברתי'.²⁵ אולם רק במסגרת המושגית של תרבות הצריכה זכו מעמדם הסמלי ומשמעותם החברתית של העצמים להפוך 'מעובדה מזוהה' לחלק בלתי נפרד מהתהליך החברתי.

אנתרופולוגים כמרי דגלס, אריון אפדוריי וגרנט מקרקן הראו כיצד במסגרת תרבות הצריכה מעמדם של הדברים כאמצעי לסיפוק צרכים פיזיים ופסיכולוגיים חורג הרבה מעבר לערך החליפין שלהם ולייעודם הפונקציונלי. חוקרים סבורים שלחפצים יש חיים ההופכים את צריכתם ואת הבעלות עליהם להצהרה בעלת משמעות חברתית.²⁶ גישה זו עיצבה את המחקר ההיסטורי של הצריכה והיא נוטה כיום להתייחס אל הצריכה כאל זירת מאבק בין סמלים שבאמצעותם קבוצות חברתיות

22 על כך ברור, מקנדריק ופלמב, חברת הצריכה; קמפבל, האתיקה הרומנטית; מקרקן, תרבות. התייחסות ביקורתית לגישה זו: פיין ולאופולד, צרכנות.

23 סלטר, תרבות צריכה, עמ' 10.

24 קמפבל, האתיקה הרומנטית, עמ' 37.

25 מרקס, הקפיטל, עמ' 68-69.

26 דגלס ואישורוד, עולם הסחורות; אפדוריי, החיים החברתיים; מקרקן, תרבות.

שונות מבקשות לבטא את ערכיהן ואת זהותן הייחודית.²⁷ מנקודת מבט זו אנו אף למדים כי תהליך הסטנדרטיזציה של החברה בעת החדשה קשור קשר בל יינתק למגמת האינדיווידואציה והפרגמנטציה שלה. תרבות הצריכה יצרה תחום שבו הכול פועלים על פי כללים דומים ועם זאת אפשרה לכל צרכן להביע וליצור זהות ייחודית לו.

ביטוי מובהק לתהליך אנטגוניסטי זה של סטנדרטיזציה-פרגמנטציה נמצא בעולם המוטבע בנייר. הקריאה כפעילות המפענחת סימנים מוטבעים בנייר מחד גיסא תרמה לתהליך הסטנדרטיזציה וההאחדה של החברה.²⁸ מאידך גיסא אפשר העולם המוטבע בנייר לכל קבוצת עניין לתת ביטוי לזהותה הייחודית. יתרה מזאת, הקריאה כפעילות המתקיימת ברשות הפרט, שיש בה לקורא שליטה כמעט מלאה על בחירת החומר וקבלתו, הפכה לתחום שאפשר לקוראים לעצב את אופק הציפיות שלהם ולהגשים את מאווייהם הכמוסים ביותר.

הצבעתי על הקבלה מעניינת בין תפיסת מעשה הצריכה לתפיסת מעשה הקריאה. שניהם נתפסים כפעילויות בעלות מעמד אוטונומי שאיננו מוכתב על ידי תהליך הייצור בלבד. ראוי אף לציין כי המודל הדו-שלבי המאפיין את תולדות חברת הצרכנים במערב, שעל פיו סוף המאה השמונה עשרה ותקופת המעבר בין המאה התשע עשרה למאה העשרים משמשים נקודות ציון מרכזיות, מאפיין אף את התיקוף ההיסטורי של תולדות הקריאה במערב.²⁹ האם הקבלה זו מקריית? מה הקשר בין תרבות הקריאה לתרבות הצריכה ומה משמעותו?

ייתכן שהקבלה זו קשורה לאפנות מחקריות, הנוטות, במודע או שלא במודע, להתייחס לתופעות שונות זו מזו בצורה דומה. אפשר שהיא נובע מגורם שלישי, שבא לידי ביטוי בשני התחומים באופן שווה. אולם אפשרות סבירה לא פחות היא שהקבלה זו איננה מקרית והיא תוצאה של קשר בין שני התחומים שעד כה לא הובחנה חשיבותו. משימתו העיקרית של המחקר שלפנינו היא אפוא לברר מה טיבו של קשר זה. התמודדות זו תסייע לנו לתאר את אופייה ואת היקפה של תרבות הצריכה והיא תציג בפנינו כמה מהדרכים המרכזיות שבעזרתן היא חדרה לשגרת חיי היום יום של קבוצות חברתיות באזורים שונים בגרמניה.

הזיקה בין הקריאה לצריכה תיבחן אם כן משתי נקודות מבט. מנקודת מבט אחת ייבחן תהליך מסחור הקריאה, בהנחה שהקריאה היא מימונת נרכשת המחייבת

27 מעצביה החשובים של גישה זו היו בורדייה, הבחנה ובודריאד, השיטה.

28 בהקשר זה יש לציין את הקשר בין הקריאה ללאומיות. על כך אנדרסון, קהילות.

29 את ראשיתה של תרבות הצריכה יש הקובעים אף בין המאות החמש עשרה והשש עשרה, תקופה שיש לה חשיבות רבה אף בתולדות הקריאה בעיקר הודות לשכלול טכניקת הדפוס ולרפורמציה, שתרמו רבות להפצת הקריאה.

תשתית ומוטיבציה שתטפח באנשים את הביקוש לה. נקודת ציון מרכזית בתהליך הגברת הביקוש לחומר קריאה והפיכתה לחלק ממכלול צורכי היום של כל שכבות החברה הייתה שכלול טכניקת הדפוס מאמצע המאה החמש עשרה ואילך. הדפוס לא רק שיפר את איכותם הגרפית של הפרסומים ואפשר את הפצתם לציבור בלתי מוגבל של קוראים, אלא הוא גילה את עקרון הייצור הסדרתי הקובע כי ככל שמספר העותקים גדול יותר כך ההשקעה היחסית בייצור העותק הבודד קטנה יותר. הדפוס סימן אפוא את ראשיתו של עידן השעותק הטכני, כפי שאפיין אותו ולטר בנימין.³⁰ אולם אי-ההתאמה בין אפשרויות הייצור הבלתי מוגבלות לבין הביקוש המוגבל לחומר קריאה הביאה לניסיון מתמיד של טיפוח הביקוש. תהליך המסחור של העולם המוטבע בנייר הוא אולי הביטוי המובהק ביותר למצב עניינים זה. תהליך זה לא רק גילם את השאיפה להגברת הביקוש לחומר קריאה, אלא אף הראה כיצד דפוסי חשיבה כלכליים של ביקוש והיצע ושל רווח והפסד פעלו בעולם המוטבע בנייר.

מנקודת המבט השנייה תיבחן הקריאה כמדיום שבכוחו ליצור צרכים חדשים ולעודד את תרבות הצריכה, וזאת בשני אופנים עיקריים. ראשית, היכולת לקרוא אפשרה לקבוצות חברתיות נרחבות להתוודע אל דפוסי התנהגות וסגנון חיים שאינם שלהן והייתה למעין מדיום שבעזרתו נלמדה תרבות הצריכה. מאז שחדרה הקריאה לשגרת החיים של כל שכבות החברה היא תרמה אפוא לתהליך המודרניזציה ולהפצת ערכי תרבות הצריכה. שנית, הצריכה כזירת מאבק בין סמלים ודימויים התרחשה רובה ככולה בעולם המדומיין של הצרכנים. הקריאה, כמיומנות המפענחת את העולם המוטבע בנייר, הייתה לפעילות שבכוחה לטפח את הדמיון. במילים אחרות: התזה המוצגת בספר זה אומרת כי העולם המוטבע בנייר היה לתחום שבו התפתח עולם הסמלים והדימויים של תרבות הצריכה החדשה, והקריאה הייתה למעין צריכה באמצעות העיניים.

מבנה המחקר ומקורותיו

שני היבטים המוזכרים לעיל יעמדו במוקד הדיון שיציג את יחסי הגומלין ההדוקים בין הצריכה והקריאה. הדיון עצמו ייפתח ויינעל בניתוח כמה היבטים של השיח על מצב תרבות הקריאה בעקבות מלחמת העולם הראשונה בגרמניה. בפרקים אחרים יטופלו היבטים אחרים, מבניים בעיקרם, של הזיקה בין תרבות הקריאה לתרבות הצריכה.

בפרק הראשון ינותח השיח על קריאת הספר בעקבות מלחמת העולם הראשונה. במוקד הפרק תעמוד תחושת 'משבר הספר' שאפיינה את השיח באותן השנים. אבחן את ההסברים השונים שניתנו למשבר זה ואמקם אותו בהבחנה בין ההון הרוחני להון הכלכלי של הבורגנות כשני תחומים נפרדים העוינים זה את זה. לדעתי, תחושת המשבר לא הייתה ביטוי לכישלון תרבות קריאת הספר אלא דווקא תוצאה של הצלחתה להפוך לחלק משגרת החיים של קבוצות רחבות באוכלוסייה הגרמנית. בפרק השני תיבחן 'הצלחת הקריאה' באמצעות בדיקת תקציבי משק הבית הפרטי של קבוצות חברתיות שונות לפני מלחמת העולם הראשונה, במהלכה ואחריה. אראה כי מסוף המאה התשע עשרה נמצאו תקציבי הקריאה, בעיקר של השכבות החלשות בחברה, בסימן עלייה. ספרי תקציב משק הבית הפרטי מלמדים שבתקופת המלחמה ומיד אחריה הופנו לצריכה של חומר קריאה יותר משאבים מאשר לפני המלחמה. מגמה זו השתלבה בנטייה הכללית בעקבות מלחמת העולם הראשונה להקטנת הוצאות הקיום החיוניות למזון, לביגוד ולדירה, ולהגדלת הוצאות אחרות ובהן הוצאות לצורכי תרבות בכלל ולצורכי קריאה בפרט. בפרק זה אבקש לא רק להצביע על מגמת העלייה בצריכה של חומר קריאה, אלא אף אטען כי הקריאה עצמה תרמה להגברת הצריכה ולשינוי מבנה הוצאות משק הבית הפרטי.

הפרק השלישי והפרק הרביעי יעסקו באופן שבו הקריאה והצריכה השתלבו זו בזו. תחילה אטפל בעיתון ובכתב העת שבהם הקשר בין הקריאה לצריכה מובהק במיוחד. אראה כי הקשר בין קריאת העיתון לתרבות הצריכה הוליד את ההפרדה ההיררכית בין העיתון לספר. קריאת ספר נתפסה כביטוי לתרבות אנינה, לריסון עצמי ולסדר חברתי מדרגי שבקדקודו עמדה הבורגנות הגברית המשכילה, בעוד שקריאת עיתון ובעיקר קריאת כתב עת נקשרה לחברת ההמונים חסרת הפנים ולהתמכרותה הבלתי מרוסנת לצריכה. לאחר שאדון בגילוייה השונים של גישה זו, אטפל בתרבות קריאת הספר ובאופן שבו השתלבה בתרבות הצריכה. תהליך זה לא נעלם אף מעיני בני התקופה, שבעזרת מחקרים על הרגלי קריאה וחקיקה מתאימה ביקשו לשלוט בקריאה ולעצב את הביקוש לה.

בפרק החמישי והמסיים יוצגו כמה ממחקרי הקריאה של בני התקופה שהתמקדו בבדיקת הרגלי הקריאה של נשים, פועלים ונוער. העניין בהרגלי הקריאה של קבוצות חברתיות אלו לא היה מקרי אלא פועל יוצא של התפיסה שראתה בהן את החוליות החלשות בסדר חברתי ששכבת הגברים המשכילים הבורגנים שמה עצמה בקדקודו. אחתום פרק זה בניחות כמה היבטים של המאבק בכתבי 'הזוהמה והזימה'. מאבק זה הפך למעין מנגנון שבעזרתו התמודדה הבורגנות, שלמעשה הניעה את תהליך המסחור וקצרה את מרבית פרותיו, עם עלייתה של תרבות הצריכה החדשה.

המקורות המפרנסים את פרקי הספר הם מסוגים רבים והמאפיין היחיד המשותף להם הוא מקורם בעולם המוטבע בנייר. פסיפס מקורות זה מונח כיום במספר

ארכיונים וספריות מיוחדות ברחבי גרמניה. כמה מקורות שהסתמכתי עליהם לא היו ידועים עד כה במחקר והם נחשפים כאן לראשונה. אולם חידושו העיקרי של המחקר שלפנינו הוא במיקום תרבות הקריאה במסגרת התהוותה של תרבות הצריכה, מהלך שמעניק פרשנות חדשה למגוון המקורות הידועים והחדשים המפרנסים אותו. מנקודת מבט זו אראה כי למרות עלייתם של אמצעי הייצוג החדשים מראשית המאה העשרים לא הייתה הקריאה בבחינת תופעה הולכת ונעלמת בעולם המודרני. אדרבה, היא התאימה עצמה ופרחה בתקופת זמן זו. לפיכך אטען כי תחושת המשבר בתרבות הקריאה הייתה למעשה תוצאה של הצלחת הקריאה להפוך מפעילות של שכבה חברתית צרה לפעילות שהיא נחלת כל שכבות החברה. תהליך זה, ששינה את מעמדה של הקריאה, היה תולדה לא רק של השאיפה לשפר את השכלתו של העם הגרמני, אלא בעיקר של תהליך מסחור העולם המוטבע בנייר. יתרה מזאת, נראה כי אותה שכבה חברתית, הבורגנית הגברית המשכילה, שטיפחה את אידאל ההשכלה והתרבות הגבוהה היא שהניעה את תהליך המסחור וקצרה את מרבית פרותיו החומרניים. אף על פי כן שכבה חברתית זו הייתה המקור העיקרי לביקורת על תהליך מסחור זה. אחד הגילויים המרכזיים של ההתנגדות למסחור היה בהבחנה בין הרוח לחומר כשני תחומים נפרדים העוינים זה את זה. הפרדה זו בין ההון התרבותי להון הרוחני של הבורגנות והתחרות ביניהם היו המרכיב העיקרי בתחושה המתמדת של התפוררות הבורגנות מסוף המאה התשע עשרה.

בין הקריאה לצריכה התקיימו יחסי גומלין הדוקים. לא זו בלבד שהקריאה עברה תהליך מסחור, אלא היא הייתה לתחום שטיפח את תרבות הצריכה החדשה. מגמה זו בולטת במיוחד בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, שהייתה אירוע שחזק את מעמדה של הקריאה כחלק בלתי נפרד משגרת החיים של כל שכבות החברה ומתרבות הצריכה וכגן עדן של שפע ונוחות שאליו הכול שואפים להגיע. אך בתקופת זמן זו, שידעה מצוקה כלכלית ואי־יציבות פוליטית, אף העמיק הפער בין העולם המוטבע בנייר, כתחום מדומיין שבו התפתח עולם הסמלים והדימויים של תרבות הצריכה החדשה, למציאות חיי היום יום של רוב שכבות החברה. לפער זה היה בגרמניה בשליש הראשון של המאה העשרים משמעות הרת גורל.